

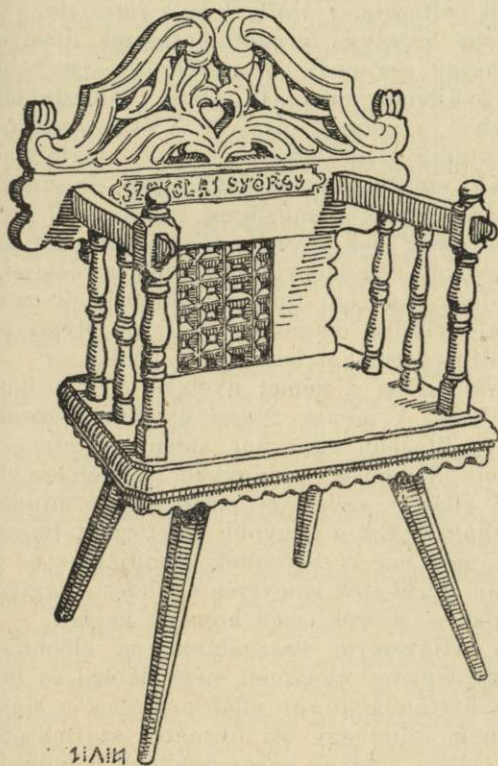
A MAGYAR PARASZT-SZÉKEK.

A magyar paraszt-házaknak azon bútorai közül, amelyek nem a legutóbbi évtizedek falusi vagy kisvárosi asztalosmestereitől származnak, hanem jóval régibb korbeliak, legérdekesebb két fajta szék: egy nagyobb, nehezebb, amelynek magas, széles háttámlája és többékevésbé díszes kartámlája is van (1. ábra), s egy kisebb fajtájú, amelynek csak háttámlája van (2. ábra). Az előbbi jóval ritkább előfordulású, s ezért a nagyközönség inkább csak az utóbbit ismeri tipikus „parasztszék“-ként. Közhit nálunk, hogy ezek a székek a magyar „népművészet“-nek eredeti, magyar stílusú termékei. Sőt lesznek bizonyára sokan, akik azt hiszik, hogy a magyar művészi ízlésnek e kedves termékei tán még a honfoglalás előtti homályos régi korban keletkeztek. Aki azonban külföldi művelődéstörténeti vagy néprajzi múzeumokat is szokott látogatni, az — talán nem csekély meglepetésére — a nyugati népek e nemű gyűjteményeiben is mindenütt megtalálhatja ezeket a székformákat. Ez tehát azt bizonyítja, hogy nemcsak nálunk voltak elterjedve, hanem a tőlünk nyugatra lakó népeknél is. És mivel egyébként sehol semmi nyoma sincsen annak, hogy a magyarság a bútortechnika tekintetében valamiképpen hatott volna a nyugati népekre, de az ellenkező irányú hatás számos esetben teljesen bizonyos, azért már eleve is nyilvánvaló, hogy ezeknek a székformáknak nyugatról kellett származniok, hogy tehát nem a magyar népművészet őskori alkotásai. Valóban, a művelődéstörténelmi, művészettörténeti és tárgyi néprajzi kutatás ma már meglehetősen tisztázta e székformák eredetét és történetét, s e kutatás eredményei valószínűleg a művelt magyar olvasót is érdekelni fogják.

A *szék* szó mai köznyelvünkben *egy* ember számára való ülőbútort jelent. De egyes magyar vidékek népies nyelvében, pl. Göcsejben, Abaújban, Kalotaszegen, Háromszék megyében, ezenkívül még *padot* is jelent ez a szó. És éppen ez a *pad* jelentés volt a szónak régibb, eredetibb jelentése. Tudnunk kell ugyanis, hogy lakásunknak legnépszerűbb és ma tán leghasználtabb bútora, a szék, a nagy bútorcsaládnak legifjabb tagja. Volt idő, amikor elődeink már művészi ékítményekkel díszített faburkolatú termekben, díszesen faragott asztalokon lakmároztak, de a széket még nem ismerték, hanem padokon ültek. A középkor vége felé, a kései gót stílus idejében, nemcsak parasztházakban nem volt szék, de még a polgárság lakosztályaiban sem igen volt ismeretes. Ebben az időben még mindig a falhoz erősített, néha az egész szoba falát körülfutó *pad* volt a fő ülőalkalmatosság és *ezt* hívták a régi magyarok *szék*nek. A polgári lakberendezés ma közhasználatú egyes székének ősmintája kétségtelenül a templom trónusa, a püspöki szék volt, s ez bútoként legelőször a firenzei palazzókba került be, legkorábban a XIV. és XV. században. Azontúl is még sokáig csak egyesével fordul elő, még a kiváltságos osztályok lakásában is, mindig mint a háziúr trónusa, vagy legfeljebb párosával, mint ú. n. *házassági*

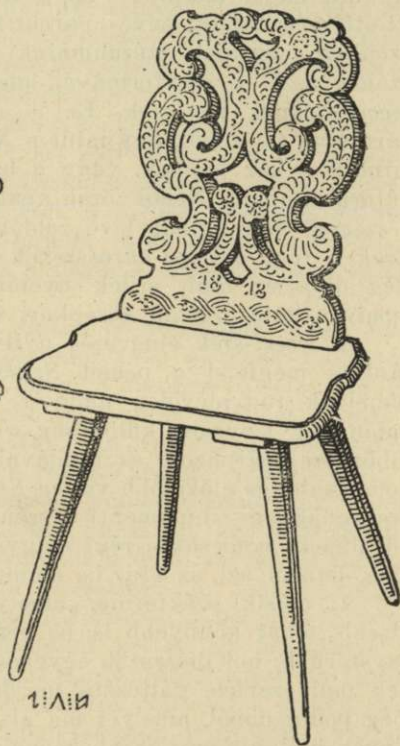
székek. Nagyobb számban csak a rokokó stílus idejében kezdték egy-egy házban alkalmazni, s a nagyobb számú székek divatának terjedésével kapcsolatban a pad, a régibb koroknak e kizárólagos ülőbútora, az előkelőbbek és a polgárság lakberendezéséből egyre jobban tűnedezt s körülbelül 1800 óta végleg eltűnt.

A szék használatának szokása a firenzei palotákból előbb észak felé terjedt, átment az Alpeseken, a renaissance-szal elterjedt Dél-Németországban, onnan a Duna mentén lekerült Ausztriába, s onnan hozzánk. Nálunk

1. ábra.

Gondolkózó-szék a szegedi Múzeumból.

2. ábra.

Karszék a szegedi Múzeumból.

is előbb csak az előkelő körök bútora volt, de azután egyre alsóbb társadalmi osztályok lakásába került, s ma már a legszegényebb ember szobájában is közönséges.

Nagyjában két alapformára vezethető vissza minden székfélénk. Az egyik a terjedelmesebb, kényelmesebb, hát- és kartámlás karosszék, a másik a közönséges, rendes méretű szék, amelynek csak háttámlája van. Érdekes, hogy ebben az esetben nem az egyszerűbb forma a régibb, mint ahogy ezt az általános fejlődési tan hirdeti, hanem éppen megfordítva: a karosszék volt az első a sorrendben, s bár nem sokkal később, de csak ez után indult el a közönséges szék is hódító útjára.

A régi magyar nyelv ismert egy székfélét, amelynek nevével sűrűn találkozunk nyelvemlékeinkben. Ez a *zeccel-szék* vagy *szeszel-szék*. A XVI. század elejétől kezdve említik és nyilvánvalóan mindig valami előkelő, pompás, festett, faragott, néha aranyozott, gyakran bőrrel vagy szövettel párnázott, szóval díszesebb kivitelű szék volt. „Király tsak magának egy *zetzelben* ül vala. — Aranyból egy *szeszelt* csináltatának... — A király maga alá *szeszelt* tévén, leült.“ A karosszéknek — mert nyilvánvalóan az volt — ez a régi magyar elnevezése már régen kiment a divatból. A magasabb társadalmi osztályokban maga a szék is divatját múlta, mert kiszorította két újabb változata, a *zsöllyel* és a *foltel*, de — a cikkünk elején említett — az a díszes festett és faragott karosszék, amelyet itt-ott még találni egyes parasztházak régimódi bútora között, leginkább azonban néprajzi múzeumaink gyűjteményeiben (1. ábra), valószínűleg azonos azzal a székfórmával, melyet a magyar urak a XVI. században *zeccel-szék*nek neveztek. Ez is mindig csak egyesével, vagy legfeljebb párosával található, úgy mint a XV. századi firenzei palotákban, és szintén mindig a ház fejének, vagy a házaspárnak kiváltságos, trónusszerű ülőbútora gyanánt. Néhol „öreg apám széké“-nek nevezik. (Tömörkény István a szegedi múzeumban levő példányokat „gondolkodó szék“-nek nevezte el.) Ezek a régi paraszt-karosszékek igen sok régi formaelemet őriztek meg. Rég divatját múlt stílek nyomait viselik magukon, sőt van olyan is, amelyen határozottan középkori stílus-formákat lehet felismerni.

A *zeccel-szék* elnevezés nyilvánvalóan a német nyelvből került hozzánk s megfelel a német *Sessel*nek. A német *Sessel* és *Stuhl* között (amelyek tudvalevőleg magyar fordításban egyaránt széket jelentenek) valamikor lényeges különbség volt. *Sessel*nek a nagyobb, kényelmesebb, többnyire párnázott és támlával ellátott széket nevezték, és ez mindig pompásabb és előkelőbb volt a *Stuhl*nál. Ezt a nagyobb székfórmát Bajorországnak egy dunamenti részén még ma is *Setzel*nek mondják, s ez a körülmény nemesak a régi magyar *zeccel-szék* elnevezés eredetét világítja meg, hanem azt az utat is, ahonnan ez a székfórmula hozzánk került.

A másik székfórmula, amely világszerte használatos, az előbbinél kisebb, tehát könnyebb is, és négyszegletes ülőlappal, négy lábbal és hol egyszerűbb, hol díszesebb egyenes háttámlával van ellátva. Ennek a székek mai ezerféle változata majdnem mind egy ősi formából származott, még pedig abból, amelyet ma általában magyar parasztszéknek mondunk. Ennek ülőlapja egy darab keményfa-, legtöbbször tölgyfadeszka, amelybe négy egyenes, síma, szétterpeszkedő láb van erősítve, háttámlája szintén egy darab keményfadeszka, amelynek kerülete görbe vonalban van körül-faragva és felülete néha különféle véséssel, faragással, gyakrabban festéssel van díszítve (2. ábra). Feltűnő, hogy a magyar nép ezt a székfajtát több vidéken *karszék*nek nevezi. Mivel ennek egyáltalán nincsen, s régebben sem volt soha emberi karhoz hasonló része, azért e *karszék* elnevezésnek *kar* jelzője nem lehet azonos a mai magyar *kar* szóval. Nyelvünkben azonban régebben még egy más *kar* szó is volt, amely a templomnak oltár körüli részét jelentette. E székeknek *karszék* elnevezése tehát nyilván annak az emléket őrzi, hogy a *templomból* került a világiak lakásába. Azért nevezték *karszék*nek, mert ilyenek eredetileg csak a templomi *karban* állottak a papság és az előkelőbb világiak részére.

Ez a szék is egy firenzei székfórmából fejlődött, hozzánk vezető vándor-

útja is a zeccel-szék bejövételének útja volt, de valószínűleg jóval később, a XVII—XVIII. században jött s terjedt el nálunk s akkor már a polgári osztály bútoraként. Nincs azonban kizárva az sem, hogy már a XV. században Itáliából egyenesen Budára, Mátyás király udvarába s onnan az előkelők lakosztályába került ez a szék. Ma már csak régibb bútorzású parasztházakban található, meg a múzeumokban.

Firenzében a trónus-szerű nagyobb szék mellett már a renaissance kezdetén egy kisebb, könnyen hordozható székforma is kifejlődött, az ú. n. firenzei zsámoly, amely tulajdonképeni őse ennek a mi parasztszékünknek. Ez a firenzei szék a XVI. században elvándorolt Németország déli részeibe s ott Augsburg és Ulm városokban, az akkori világkereskedelmi és ipari gócpontokban, a Fuggerek és Welserek városaiban fejlődött ki végleges alakjára. Innen elterjedt egész Dél-Németországban és természetesen Ausztriában is. Eleinte igen előkelő bútor darab volt, mint azt pl. egy 1705-ből való rézmetszetű kép is mutatja, amelyen I. József osztrák császárnak egy udvari ebédjén az asztal körül ülők egytől-egyig a mi parasztszékünkhöz teljesen hasonló, egyszerű, egyeneslábú székeken ülnek. Németországban és az alpesi országokban ez a szék a XVIII. századig, nálunk a XIX. századig volt divatban. Eleinte nálunk is az úri osztály bútora volt, aztán lekerült a polgári osztályhoz s végül a parasztházban talált utolsó menedéket.

Ennek a jellegzetes típusú széknek alakja és szerkezete olyan egyszerű és emellett olyan célszerű, hogy többszáz éves életének folyamán úgyszólván semmit sem változott. Ma is olyan a szerkezete és az alakja, mint háromszáz évvel ezelőtt volt, legfeljebb a háttámla díszítése változott meg, a korok változó ízlésének megfelelően. Az eredetileg renaissance stílusú faragásokat később a barokk és a rokokó formái váltották fel, s mikor a parasztság kezére került, mindenféle népies díszítő motívumok is hozzákeveredtek. A széktámlák díszítései általában két főcsoportba oszthatók. Az egyik az áttört faragású, amelynek a díszje barokk és rokokó kacsaringókból és csigavonalakból van összetéve. A másik, sokkal nagyobb számban előforduló típus az, amelyről Forrer, a hírneves Strassburgi tudós kimutatta, hogy a németbirodalmi kettős sas címerének a sokszori másolás folyamán elváltozott alakja. Mindkét típus faragása eredetileg festve is volt, még pedig több színűre, változatos színezéssel. Utóbb a faragás egészen elmaradt s már csupán festéssel díszítették a széket.

Miután ez a székforma a rajta észlelhető faragott és festett díszítések révén úgyszólván egyik főképviselője a magyar népművészetnek, alkalomszerű lesz vele kapcsolatban néhány szót szólni arról, hogy mint keletkeztek ezek a népművészet körébe tartozó díszítések s általában mi a népművészet eredete.

Forrer szerint öntudatos, tehát szándékkal teremtett népművészet sohasem létezett. Ahol ilyen képződött, ott mindig a városi művészet elvadulásából eredt, eredménye annak a paraszti tudatlanságnak vagy gyakorlatlanságnak, amely a látottat nem tudja technikailag és művészileg egyenértékűen visszaadni. A népművészet fejlődésmenete e szerint mindig és mindenütt ugyanaz: városi mintadarabok kikerülnek a vidékre és itt utánazzák őket. Először jól és az eredetihez meglehetősen hasonlóan, azután fokozatosan mind gyarlóbban és annál tökéletlenebbek az utánzatok, mennél jobban elhomályosul a mintadarab képe, és mennél többször

másolják le az eredeti helyett a másolatot, majd a másolatok másolatát. A gyengébb művészi tudás azonban nemcsak a formák eldurvulását eredményezi, hanem az eredeti minta fokozatos átalakítását is. Forrer mindezt *elparasztosodásnak* nevezi. Végso következtetésben tehát a parasztművészet, vagy nevezzük bár népművészetnek, nem más, mint egy olyan művészi jelenség, amely állandóan a nagy művészet után elkésve kullog, azt másolja és alakítja, úgyszólván parodizálja.

A mi parasztszékünk díszítései is így keletkeztek, illetőleg fejlődtek. Keletkezésének első idejében a renaissance művészet méltó képviselője volt ez a szék, faragásai stílszerűek és művésziek voltak, mint ahogy azt külföldi múzeumok számtalan példáján látni. A bútorművészeti értéke aztán fokozatosan lecsökkent, amint lejjebb került a polgári osztály, végül a parasztság kezére, amint a cinquecento faragóművésze után a városi céhrendszer mestere, azután pedig a paraszti barkácsoló mesterember utánozta, másolta, eleinte híven, aztán egyre tökéletlenebbül, változtatva saját ízlése és tudása szerint. Tudjuk, hogy ennek a parasztművészetnek is volt egy ú. n. fénykora, amikor értelmetlenül-naivan bár, de mégis ízléssel és nagy színérzékkel alakították, faragták-festették a bútort. Ma azonban azt látjuk, hogy vége a szép parasztbútornak, a régi szép formák kimentek a divatból. A szép formákban, színes díszítményekben gyönyörködő régi világ elmúlt, valami józanság, üresség, rideg művészetlenség kora következett el, új divat kapott lábra. A régi becsületesség, a kitűnő anyag, a gondos munka bútora eltűnt s helyette olcsó, hitvány, gyorsan pusztuló vásári munka divatja él a bútorban is. A „parasztszék“-ként ismert renaissance-széket is néhány évtized óta kezdik felcserélni a városban vásárolt szegletes, fenyőfából készített festett „flóderes“, úri formájú székekkel. Maholnap nálunk is már csak a múzeumokban lesz látható. Így is csodálatosan hosszú ideig tartott az élete. Cs. Sebestyén Károly.

A PRÓFÉTASÁG SZOMORÚSÁGA.

*Proféta, én nem irigyellek!
Mint felleg a Sion-hegyet,
fönség borítja homlokod,
viharral szólsz és szív helyett
Isten tábláit rejti melled!*

*Mérföldes ostorod kinyujtod
és végigversz a Tömegben,
csókolja szörnyű ostorod,
vihartól vert nyájként megyen,
nem lázad, bárha vérig sujtod.*

*Máskor felnyúlsz s a kék mennybolttól
varázsvessződdel megvered:
kegyelmek csodás csapjain
az égi mámor megered,
a Tömeg issza, örvöng, boldog...*